

Heraldikkens særegne terminologi

Av Hans Cappelen

I. Innledning

Samspillet mellom ord og bilde er viktig i heraldikken. En antydning om dette får vi gjennom den standardformelen som inngår i foredraget for Kongen i statsråd, når nye kommunevåpen fastsettes i Norge gjennom vedtak i kongelig resolusjon (kgl. res.):

Innenfor rammen av den våpendefinisjonen som blir fastlagt i resolusjonen, vil formen kunne varieres etter behovet, men alltid slik at identiteten og den heraldiske stil blir opprettholdt.

Poenget er at et våpenskjold slett ikke bare er den konkrete *avbildningen* som vi ser med våre øyne. Et våpen er noe mer: våpenet er *et abstrakt meningsinnhold*, og dette meningsinnholdet kan uttrykkes i

- både en særegen beskrivelsesteknikk som kalles ”blasonering”
- og mange varierende avbildninger.

Den heraldiske terminologien kommer inn som en forutsetning for beskrivelsesteknikken, og terminologien setter visse grenser for avbildningenes variasjonsmuligheter.

Kommunevåpenet til Sunndal har en kort blasonering: «I grønt en sølv malurt» (kgl., res. 25.11.1983). Den avbildete figuren er imidlertid komplisert og inkluderer stengel, blad og rot. Stiliseringen i avbildningen følger her det heraldiske flateprinsippet, men malurt har ingen innarbeidet stiliseringsmåte. Malurt har tidligere ikke vært brukt som et heraldisk begrep. Det er derfor vanskelig å lage en avbildning bare ut fra blasoneringen, og svært mye blir overlatt til den som skal utforme avbildningen.

En egen heraldisk terminologi finner vi i andre land allerede i middelalderen. Hos oss ser vi bare visse spredte tilløp fram til vårt århundre. En heraldisk terminologi med offisielt preg, er først blitt utmeislet i Norge gjennom årene etter den 2. verdenskrig. De fleste av våre kommunevåpen og militære våpenmerker er fra denne tiden. Kommunevåpenene er fastsatt i kgl. res. som har beskrivelser med heraldisk ord og uttrykk. Slike blasoneringer (eller ”våpendefinisjoner”, som de er kalt i forbindelse med kgl. res) har vi fått dels på bokmål, dels på nynorsk. Utformingene og ordlyden i de kgl. res. følger den alminnelige språkutviklingen i Norge og tar samtidig hensyn til de gamle heraldiske tradisjonene.

Den terminologien som vi kan si har en *offisiell* status i Norge, er hovedsakelig en terminologi hentet fra fastsettingene i kgl. res. av kommunevåpen. Enkelte figurer er imidlertid ikke tatt i bruk i norsk offentlig heraldikk. De tilhørende ord og uttrykk er da ikke «offisielle», selvom vi finner dem i blasoneringer av norske slektsvåpen og til dels i våre naboland.

Innen *Forsvaret* er det også våpenmerker som fastsettes ved blasoneringer: for visse av fellesinstitusjonene og i Hæren og Sjøforsvaret. Blasoneringene for Hærens og Sjøforsvarets heraldiske merker avviker noe fra de kgl. res. for kommunevåpenene. Jeg synes imidlertid at kommunenes blasoneringer er mest gjennomarbeidet.

Blasoneringer av *slektsvåpen* i nyere heraldiske bøker, ligger nær terminologi og blasonering i kommunale våpen. Eldre bokverk og kongelige våpenbrev fra dansketiden, har derimot ordrike våpenbeskrivelser i dansk kansellistil.

II. Terminologiens formål og begrensninger

De heraldiske termene bruker vi til to hovedformål

1. til å fastlegge enkeltvåpens innhold i blasoneringer
2. til bruk i fagspråket for heraldikere og andre som arbeider med heraldiske spørsmål.

Begge disse to hovedformålene krever presise og innarbeidete faguttrykk. Men mens offisielle blasoneringer også retter seg mot allmennheten i by og grend, er fagspråket til anvendelse for en snevrere krets av spesielt interesserte. Terminologien i de norske kgl. res. om kommunevåpen, har i en viss grad tatt hensyn til denne dobbeltfunksjonen, når det f.eks. sies «heraldisk høyre» (Nes kommune, kgl. res. 29.6.1979). Vanligvis heter det bare «høyre» og «venstre» selv om disse retningene er å forstå i heraldisk mening, dvs. omvendt av det tilskueren ser.

Nes kommunevåpen

De heraldiske termene er imidlertid utilstrekkelige for flere andre viktige formål. Termene tar ikke hensyn til en rekke detaljer i avbildningene av våpen. Slike detaljer som skjoldform, myke og stive linjer, oppflikinger og hårtjafser, kan ha betydning ved f.eks. tidfesting av avbildninger, oppsporing av opphavsmann, plagiatspørsmål osv. Da må man supplere beskrivelsene med ikke-heraldiske betegnelser for å få fram det essensielle.

Anvendelse av heraldiske ord og uttrykk er nødvendig for å utforme en fagmessig våpenbeskrivelse. Men dette er ikke nok: for samtidig må man anvende et helt sett av blasoneringsregler. Det dreier seg om regler for bl.a. sammensetning, rekkefølge og utelatelse av ord. Vi kan f.eks. se på setningen «I blått et oppvoksende sølv elghode» (Tynset kommune, 15.10.1985). Setningen er grei å forstå for heraldikere. For utenforstående kan setningen synes merkelig eller direkte meningsløs. Skal vi konstruere eller forklare slike ganske spesielle setninger, må vi trekke inn både blasoneringsreglene og forholdet til avbildningsreglene.

III. Kravene til terminologien

Sammenligner vi de heraldiske termene med hverandre, kan vi fort konstatere at de har en del felles særtrekk. For termene er også underlagt sine egne regler som for en stor del er bygget på tradisjoner fra middelalderen og utlandet. De mange terminologi- og blasoneringsnormene fortjener nok en mer inngående behandling, men det vil føre for langt her. Vi får nøye oss med å trekke fram visse hovedregler fra terminologien og peke på at de ikke er udiskutable.

Et grunnleggende krav er at alle ord og uttrykk skal være *generelle*. Vi snakker bare om «ein liljekross», «to spisser», «fire flyndrer» osv. Individuelle betegnelser som «Kongsvinger festning» eller «Inga kongsmor» tillates ikke i nye blasoneringer hos oss. Men vi kan spesifisere figurene ved å nevne antall, stillinger, retninger og plasseringer, som alle har sine egne heraldiske termer, f. eks. «tre skråstilte kvistede gull trestammer» (Søndre Land kommune, 21.6.1985), «tre nedvendte gull nagler med spissene mot hverandre» (slekten Nagell).

Søndre Lands kommunevåpen

En annen hovedregel er at termene skal være *entydige*. Idealet er at hvert enkelt ord og faste uttrykk skal bety en og bare en tinktur (dvs. farge eller metall), en figur eller stilling, en plassering, en retning eller ett antall. Tilsynelatende er f.eks. «en svart tiur» og «en opprett sølv linnorm» nokså upresise betegnelser og ikke entydige. Men vi forutsetter at det finnes supplerende heraldiske regler f.eks. om at hver tinktur bare gjengis i en klar og ren fargevalør, at figurene forenkles til flatemessige

silhuettfigurer osv. I en slik sammenheng kan termene gi en tilstrekkelig presis mening for heraldisk bruk; hva enten man skal lage en avbildning eller fastslå identiteten.

Sortlands kommunevåpen har mottoet «de landverts og sjøverts forbindelser går gjennom Sortlandsportalen». Dette er det lyktes å fremstille heraldisk ved å tillempe en kjent våpenfigur. Blasoneringen er «I blått en gull borg med tre tårn uien krenelering» (vgl. res. 15.3.1985). Når vi kan ha avrevne hoder og kvistede stammer, må vi også kunne ha borg eller tårn (Bærum kommune) uten skyteskår («krenelering»).

Den heraldiske terminologien er hele tiden basert på en rekke underforståtte forutsetninger og innarbeidete normer. Dette gjør det mulig å utelate fra termene alt som er allment forutsatt og vedtatt, selvsagt eller uvesentlig. Reglen kan formuleres som at termene skal være så *kortfattede* som mulig. Man skal tilstrebe korte ord og et fåtall ord i faste uttrykk. På den måten oppnår vi bl.a. at ikke avbildningen bindes mer enn nødvendig for våpenets identitet. Dessuten er kortfattede termer og blasoneringer lettere å huske - noe som gjør våpnene godt egnet til å være kjennetegn. F.eks. er «I rødt et gull drikkehorn» (Løten kommune, 7.9.1984) god som blasonering, mens «I blått tre motstøtende sølv spisser i form av et gaffelkors» (Oppdal kommune, 13.5.1983) kan passere fordi spesifikasjonene er nødvendige for å unngå forvekslinger. Gjentakelser skal unngås, f.eks. «Skjoldet kvadrert av sølv og blått: 1 og 4 felt blått anker i sølv, i 2 og 3 felt sølv tårn i blått» (Sjøforsvarskommandoer/avsnitt). Men vi må heller ikke utelate for mye, f. eks. «oppreist løve med hodet i front og med sverd» (Hærens 6. divisjon, 5.10.1983). Der burde det vært nevnt at denne såkalte «leopardiserte løve», holder sverdet liggende bak hodet.

Det er et krav at termene bør være *forståelige* for en vid krets i det språksamfunnet de skal anvendes. Med «forståelig» siktes likevel bare til at ordene gir assosiasjoner i riktig retning. Fullt forståelige blir ord og begreper først når de tolkes i sin heraldiske sammenheng, f.eks. «båter», «pokaler», «kroner», «avrevet ørnehode» osv. Ord som «klepp» (Måsøy kommune, 7.9.1984) og «helder» (Øyer kommune, 29.4.1983), refererer seg imidlertid til gamle redskaper og er neppe kjent av mange i vår tid.

Øyer kommunevåpen

På den annen side må kravet om forståelighet vike plass for kravet til å bruke innarbeidete heraldiske termer. I de norske kgl. res. er det blitt akseptert å bruke mange tradisjonelle og egenartede termer, f.eks. «duestjertsnitt», «flanker», «skjoldhode», «dobbeltsparre» eller «ei vengja sølv pil på skrå oppover» (Finnøy kommune, 23.9.1983). For å oppnå mer presisjon og kortfattethet er det gledelig at slike termer er blitt offisielt fastslått og akseptert. Men de gjør ikke blasoneringene helt lett tilgjengelige....

IV. Typer og funksjoner

Det er flere typer av termer som kan gis den fine status som «heraldiske termer», fordi de brukes på bestemte måter og har sine spesielle funksjoner. Ikke bare gjelder det substantiver og begreper uttrykt ved disse. I blasoneringene anvendes også bl.a. verb, adjektiver, preposisjoner, bindeord og tallord, som særegne termer.

Likevel er det gjerne *substantivene* som pådrar seg mest oppmerksomhet. Det er særlig de som betegner generelle begreper for figurer i våpenskjold. Vi har substantiver for levende vesener, døde ting, himmellegemer, naturfenomener, geometriske inndelinger og konstruksjoner. Selv de rene fantasifigurer får en form for eget liv når vi lar dem være avbildninger i våpen, f.eks. «griff», «guden Janus i romersk imperatordrakt» (Kongsberg by) og «Andreaskross, laga med trillingstrengar». Figurbegrepene kan være både enkeltord og faste uttrykk av flere ord. Presiseringene og sontringene mellom likeartete figurer kan foretas på flere måter.

Ofte brukes en *preposisjon* og ett eller flere substantiv, i tillegg til hovedordet, f.eks. «høygaffel med tre tinder», «eikekvist med tre blad og to nøtter», «gaffelkors dannet ved taggesnitt», «fem grønne eikeblad i rosett». En enkeltpreposisjon plasseres først,

når udelte skjold blir blasonert, f.eks. «På gull grunn...» eller bare «I blått en sølv fiskekrok» (Båtsfjord kommune, 19.4.1985). Preposisjoner har en rekke funksjoner i blasoneringer, spesielt i oppdelte skjold. Flere preposisjoner ser vi i blasoneringen «Delt av blått og sølv ved virvelsnitt mot venstre» (Andøy kommune, 7.1.1983).

Tinkturene betegnes ved *adjektiver*. Substantivet «bunn» (dvs. skjoldbunnen) sløyfes imidlertid som oftest i de norske bokmåls blasoneringene på samme måte som i utlandet og i middelalderen. I blasoneringene av kommunevåpen er man gått bort fra å sette bunntinkturen sist. Men både Hærens og Sjøforsvarets blasoneringer nevner oftest bunnen sist, slik det var vanlig tidligere i Norge og Danmark. Hærens blasoneringer er noe forvirrende ved at de har betegnelser og rekkefølge som f.eks. «I gull opprettet nøkkel på rødt» (Hærens forvaltningsskole, 2.2.1983). Bruken av preposisjonene avviker her på en noe uheldig måte fra terminologien i kommunevåpen.

Ordet «gull» brukes i blasoneringer og ikke «gylden». Selvom gull og sølv ofte avbildes som gult og hvitt, anvendes metallbetegnelsene i skjoldbeskrivelsene. Derimot har beskrivelsene av kommuneflaggene i de samme kgl. res., brukt uttrykkene «gul(t)» og «hvitt». Tinkurbetegnelsene settes rett foran figurordene, mens angivelser av stillinger o.l. nevnes før tinkurbetegnelsene. Her følger vi tysk og skandinavisk terminologi, mens engelsk og fransk har figur før tinktur helt fra middelalderens skriftlige våpenregistre (de såkalte «våpenruller» eller «armorier») til i dag. Annerledes blir det også i Norge, når stillinger, plasseringer osv. krever sammensatte, faste uttrykk. Eksempler er «I gull en opprett svart kreps» (Aurskog-Høland kommune, 4.2.1983) i motsetning til «I raudt to gull spissar mot venstre» (Vestnes kommune, 11.4.1980).

Vestnes kommunevåpen

Vi finner enkelte *adverb* i blasoneringene, f.eks. «eit springande gull reinsdyr på skrå oppover» (Vågå kommune, 30.8.1985). Figurenes stillinger og plasseringer betegnes oftest ved *verb* i presens partisipp eller perfektum partisipp, f. eks. «I blått to oppveksande adosserte sølv krumstavar» (Rennesøy kommune, 20.2.1981), og «I sølv en skråstilt blå spiss dannet ved bølgesnitt» (Øyestad kommune, 19.4.1985). Presiseringene av figurene kan finnes i relative bisetninger med verb i presens, f. eks. «I grønt en sølv streng som danner et pælvis stilt skysnitt» (Hobøl kommune, 30.8.1985), «I sølv en opprett tilbakeende brun bjørn som holder om stammen til et høystammet grønt grantre» (slekten L'Orsa).

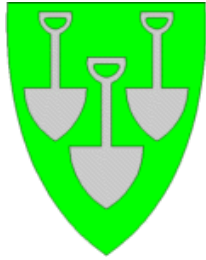

Slekten Rynnings skjold i en moderne utforming av Kirsti Krogvik i Norske slektsvåpen, 1969. Mer naturalistiske avbildninger ses i slektens forskjellige segl fra 1700-tallet til idag. Til våpenet hører også ytre utstyr med hjelm, hjelmklede og som hjelmtegn en seksoddet gull stjerne.

Bindeord brukes ikke så mye i kommunale blasoneringer, fordi kommunevåpenene bare skal ha én figur eller figurtype (dvs. samme figur kan gjentas flere ganger). Slektsvåpen er ofte mer kompliserte og bindeord blir da nødvendige, f. eks. «I sølv en gående mann i blå (?) hatt, jakke og knebukser, svingende gull Øks og mellom tre og et grønt løvtre» (slekten Rynning). I de få sammensatte nye kommunevåpenene - og i andre våpen - fungerer mange andre ord som bindemiddel mellom figurene, f.eks. «følgd av» og «belagt med» sekundære figurer. Ved oppdelte skjold blir imidlertid tinkturene sideordnet, eller faktisk skilt fra hverandre, med «og», f.eks. «Kløvd av blått og sølv...», «Skrådelte av gull og rødt...» Bindeord brukes vanligvis ikke mellom stillings- og tinkurbetegnelsene, men de kan være vanskelige å unngå når to adjektiver må til for å markere stillingene, f.eks. «I blått to opprette og motstilte sølv tørrfisker» (Vestvågøy kommune, 7.9.1984). Vi kan likevel se eksempler på at bindeord er utelatt: «I grønt en sølv spiss, skråstilt høyre venstre, dannet ved bølgesnitt» (Målselv kommune, 1.2.1985) (bedre hadde vel her vært «skråstilt mot venstre?»).

Når flere ensartede figurer i samme skjold skal betegnes, brukes nesten alltid *tallord*. Men fordelingen av figurene utover skjoldet, uttrykkes for det meste på en egen måte med vanlige tall, f.eks. «I rødt fire gull kroner, 1-1-1-1» (Hole kommune, 24.5.1985). Det er likevel ikke behov for å være restriktiv og gjennomføre en helt konsekvent bruk av tallord eller tall. Vi kan derfor finne f.eks. «På blå grunn tre opprette sølv piloddar, to over ein» (Hareid kommune, 11.1.1985) og «På grøn grunn tre sølv

spadar, 2-1» (Modalen kommune, 2.11.1984). Plasseringen av to figurer over en nevnes uttrykkelig i de norske blasoneringene. Denne fordelingen er den normale for tre figurer og kunne derfor vært sløyfet som underforstått, slik man ser i utlandet.

Modalen kommunevåpen

Ved blasoneringer av slektsvåpen er figurplasseringen ofte satt i parenteser, f. eks. «I blått tre (2.1.) sølv hjul» (slekten Ræder). Eneveldets adelspatenter brukte imidlertid ofte den samme metoden som i dagens kommunale blasoneringer. Parenteser anvendes mye i tyske blasoneringer og kan ses i England. På fransk, engelsk, dansk og svensk er det vanlig å beskrive plasseringen omtrent som ved de norske kommunevåpnene.

Til avslutning peker jeg på at de offisielle norske blasoneringene ikke har veket tilbake for ganske spesielle *fremmedord*. Dette bidrar vel til økt presisjon og noe færre ord, men kan forvirre dem som ikke er fortrolige med terminologien. Flere av fremmedordene kunne nok like gjerne vært ombyttet med mer norske ord og uttrykk, f. eks. «adosserte», «krenelering», «triangler», «i trepass», «retorter».

Jeg vil ikke unnlate å minne om at blasoneringenes *tegnsetting* (komma, punktum, bindestrek osv.) er et kapittel for seg som jeg ikke har gått nærmere inn på her.

NOE LITTERATUR

(H. Trættemberg:) Fylkesmerker, utg. av Norges Bondelag (Oslo 1930).

H. Trættemberg: Norske by- og adelsvåben, utg. av Kaffe-Hag (Oslo 1933).

C. M. Munthe: Norske slegtsmerker, Norsk Slektshistorisk Tidsskrift, bd. I (Oslo 1928).

Hans Cappelen: Norske slektsvåpen (Oslo 1969, 2. opplag 1976).

Utlandet:

G. Stalins: Vocabulaire-Atlas Heraldique en six langues (Paris 1952).

G. J. Brault: Early Blazon Heraldic terminology in the 12th and 13th centuries... (Oxford 1972).

G. J. Brault: *Eight Thirteenth-Century Rolls of Arms in French and Anglo-Norman Blazon* (University Park and London 1973).

D. Neubecker: Heraldik Kilder, brug, betydning (København 1979) (utg. også på tysk, fransk, engelsk, svensk m.fl.).